

ارزیابی وضعیت اقتصادی ایران در سند چشم‌انداز

وحید شقاقی شهری*

تاریخ پذیرش
۱۳۹۶/۰۵/۲۵

تاریخ دریافت
۱۳۹۶/۰۲/۰۹

چکیده

سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور در سال ۱۳۸۴ ه.ش با هدف دستیابی ایران به کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فن‌آوری در بین کشورهای آسیای جنوب غربی ابلاغ گردید. با گذشت بیش از دوازده سال از ابلاغ این سند، در مقاله حاضر سعی گردید ارزیابی از وضعیت اهداف کلان اقتصادی سند بعمل آمده و جایگاه کشور در بین رقبای اصلی منطقه مشخص گردد. بدین منظور با بهره‌گیری از روش فاصله از مرجع، شاخص ترکیبی وضعیت اقتصادی کشور در سند چشم‌انداز برای چهار مقطع ۲۰۰۰، ۲۰۰۵، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ محاسبه شد. نتایج بدست آمده از شاخص ترکیبی اقتصادی نشان می‌دهد وضعیت ایران در بین کشورهای منتخب طی دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ میلادی پیشرفت‌ی نداشته، بطوریکه میانگین رتبه وضعیت اقتصادی کشور در بین رقبای منطقه‌ای در سال ۲۰۱۵ رتبه پنجم بوده است. در ضمن، در سال ۲۰۰۰ و ۲۰۰۵ (شروع چشم‌انداز) رتبه ایران در بین کشورهای منتخب برترتیب رتبه چهارم و پنجم منطقه بوده، با این حال در مقطع ۲۰۱۰ رتبه کشور به جایگاه ششم تنزل کرده و مجدداً در مقطع ۲۰۱۵ رتبه ایران به جایگاه پنجم ارتقاء یافته است.

کلید واژه‌ها: اهداف اقتصادی، سند چشم‌انداز، شاخص ترکیبی اقتصادی.

طبقه‌بندی JEL: E00, C02

۱. مقدمه

در شرایط فعلی چشم‌انداز بیست‌ساله و سیاست‌های کلی نظام موجود است، اما تاکنون مطالعه جامعی بر روی شاخص‌ها و ارزیابی اهداف چشم‌انداز انجام نشده است. قطعاً مقایسه کشور با سایر کشورهای منطقه و بررسی وضع موجود و مطالعه روند آنها می‌تواند وضعیت کشور را با توجه به فرصت‌ها و تهدیدها، قوت‌ها و ضعف‌ها در عرصه بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی مشخص و دستیابی به اهداف چشم‌انداز را تسهیل کند.

مقاله حاضر با هدف ارزیابی میزان تحقق اهداف کلان اقتصادی سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و محاسبه شاخص ترکیبی وضعیت اقتصادی سند و تعیین جایگاه ایران در بین رقبای منطقه‌ای تدوین شده است. در این مقاله سعی گردید براساس مبانی نظری ساخت شاخص‌های ترکیبی و با بهره‌گیری از روش و متدولوژی سازمان‌های بین‌المللی، جایگاه اقتصادی ایران در بین رقبای اصلی منطقه مشخص گردد. لذا ابتدا طبق مطالعات نظری و تجربی و نظرسنجی از صاحب‌نظران، شش محور اصلی به همراه محورهای فرعی ذیل آنها برای ارزیابی وضعیت اقتصادی ایران در منطقه تعیین شدند. سپس محورهای فرعی به روش تحلیل سلسله مراتبی وزن‌دهی شدند و در ادامه به روش فاصله از مرجع برای هرکدام از محورهای فرعی و اصلی، جایگاه ایران در بین رقبای مشخص شدند. در نهایت نیز با تکیه بر همین روش فاصله از مرجع، شاخص ترکیبی اقتصادی برای سند چشم‌انداز محاسبه و جایگاه کلی ایران در بین رقبای منطقه‌ای در چهار مقطع زمانی (سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۰۵، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵) مشخص گردید.

با توجه به مطالب فوق‌الذکر، مقاله حاضر در شش بخش تنظیم و تدوین شده است. در بخش اول سند چشم‌انداز ج.ا.ایران و جایگاه اهداف اقتصادی در این سند تبیین می‌شود. در بخش دوم چارچوب نظری شاخص ترکیبی وضعیت اقتصادی سند چشم‌انداز ۲۰ ساله با مروری بر مبانی نظری این شاخص‌ها و روش بکاررفته در برخی از سازمان‌های بین‌المللی و با نگاه ویژه به ابعاد اقتصادی سند چشم‌انداز ارائه شده است.

بخش سوم میانی ساخت شاخص‌ها و نماگرهای ترکیبی را ارائه می‌دهد. بخش چهارم به بررسی و ارائه محورهای اصلی و فرعی مرتبط با شاخص ترکیبی اقتصادی سند چشم‌انداز پرداخته شده است. بخش پنجم به محاسبه نتایج و تحلیل داده‌ها و بخش ششم به جمع‌بندی و ارائه پیشنهادهای سیاستی اختصاص دارد.

۲. سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و اهداف اقتصادی سند

به استناد سند چشم‌انداز ج.ا.ایران، «در سال ۱۴۰۴ ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل». ذیل این عبارت ویژگی‌های جامعه ایرانی در افق چشم‌انداز در قالب هشت بند معرفی شده و سال ۱۳۸۴ به عنوان سال آغازین اجرای آن معرفی شده است. درضمن در بین این هشت بند، محورهای اقتصادی متصور جامعه ایرانی افق چشم‌انداز عبارت است از:

- توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود.
  - جامعه‌ای برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع متناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده و به دور از فقر، فساد و تبعیض.
  - جامعه‌ای برخوردار از دانش پیشرفته، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی.
  - دست‌یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل.
- همچنین در مجمع تشخیص مصلحت نظام، اهداف کلان اقتصادی زیر برای این سند در نظر گرفته شد^۱:

۱- برگرفته از کتاب «ایران آینده در افق چشم‌انداز»، «اقتصاد ایران در افق ۱۴۰۴» و گزارش‌های نظارتی

- قرار گرفتن ایران در زمره ۱۰ اقتصاد برتر جهان در سال ۲۰۲۵ میلادی.
- دستیابی به جایگاه اول اقتصادی در منطقه با تحقق تولید ناخالص داخلی ۲۰۰۰ میلیارد دلاری در افق ۲۰۲۵ میلادی (۱۴۰۴ ه.ش).
- بهبود وضعیت رفاهی و افزایش درآمد سرانه هر ایرانی به قدرت برابری خرید به ۳۰ هزار دلار در سال.
- کاهش شکاف طبقاتی با تحقق ضریب جینی کمتر از ۰,۳۵ درصد.
- تحقق تورم تک‌رقمی پایدار.
- تحقق نرخ بیکاری تک‌رقمی پایدار.
- قرار گرفتن ایران در زمره کشورهای با شاخص توسعه انسانی خیلی بالا.
- دستیابی به قدرت اول علم و فناوری در منطقه.
- افزایش نسبت درآمدهای مالیاتی (درصدی از تولید) به حداقل ۱۵ درصد و افزایش صادرات کالا و خدمات (درصدی از تولید) به حداقل ۳۰ درصد.

۳. مطالعات بین‌المللی در ساخت شاخص‌های ترکیبی اقتصادی

در این بخش چارچوب‌ها، نحوه ارزیابی وضعیت اقتصادی و مولفه‌های شاخص‌های ترکیبی از دیدگاه تعدادی از سازمان‌های بین‌المللی مثل صندوق بین‌المللی پول (IMF)، بانک جهانی (World Bank) و سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی (OECD)، به شرح زیر ارائه می‌شود:^۱

۳-۱. صندوق بین‌المللی پول (IMF)

صندوق بین‌المللی پول یک سازمان بین‌المللی است که اهدافی نظیر: تلاش برای پرورش و سرپرستی همکاری‌های پولی جهان؛ حفظ ثبات مالی؛ تسهیل تجارت جهانی؛

ادواری دهرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام

۱- گزارش‌های مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۳

ترویج اشتغال بالا و رشد اقتصادی پایدار؛ کاهش فقر زیر را دنبال می‌کند.^۱ در گزارش صندوق بین‌المللی پول، شاخص‌های اقتصادی که از نظر این سازمان بیانگر وضعیت اقتصادی کشورهاست، در یک تقسیم‌بندی چهارگانه به ترتیب زیر است: حساب‌های ملی، ۲. پولی، ۳. مردم و ۴. تراز پرداخت‌ها.

۲-۳. سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی (OECD)

این سازمان حائز اختیارات وسیعی است که مسائل اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی این کشورها را در بر می‌گیرد. اهداف اصلی این سازمان عبارتند از: حمایت از رشد اقتصادی پایدار؛ افزایش و رونق اشتغال؛ بالا بردن سطح و استاندارد زندگی؛ حفظ ثبات مالی؛ کمک به توسعه اقتصادی سایر کشورها و کمک به رشد در تجارت جهانی.^۲ این سازمان با توجه به اهداف بالا، به دنبال تحلیل و ارزیابی عملکرد کشورها از طریق شاخص‌های ترکیبی است. بنا بر گزارش‌های تحلیلی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ارزیابی وضعیت اقتصادی در هفت محور کلی صورت می‌پذیرد که عبارتند از: آمارهای مالی، آمارهای صنعت و خدمات، آمارهای نیروی کار، نماگرهای پیش‌نگر (آینده‌نگر)، حساب‌های ملی، قیمت‌ها و برابری قدرت خرید و آمارهای بهره‌وری.

۳-۳. بانک جهانی

هدف اصلی بانک جهانی کمک به کشورهای در حال توسعه و شهروندان آن برای دستیابی به توسعه و کاهش فقر از جمله دستیابی به اهداف توسعه هزاره، از طریق کمک به کشورها در ایجاد فضای سرمایه‌گذاری، اشتغال و رشد پایدار است.^۳ در این راستا نیز بانک جهانی اقدام به انتشار گزارش‌هایی برای ارزیابی کشورها در خصوص نیل

^۱ -وبسایت رسمی صندوق بین‌المللی پول

^۱ -وبسایت رسمی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)

^۲ - <http://www.worldbank.org/en/who-we-are-ourmission>

به اهداف بانک می‌نماید. یکی از مقدم‌ترین این گزارش‌ها، گزارش نماگرهای توسعه جهانی^۱ است. این گزارش مجموعه‌ای از داده‌های سالانه مرتبط با توسعه کشورها است. بطوریکه به عنوان نمونه گزارش سال ۲۰۱۴ آن شامل بیش از ۸۰۰ نماگر در شش محور کلی زیر است:

۱. چشم‌انداز جهانی ۲. مردم ۳. محیط زیست ۴. اقتصاد ۵. دولت‌ها و بازارها ۶. پیوندهای جهانی

۴-۳. شاخص‌های توسعه مالی صندوق بین‌المللی پول

صندوق بین‌المللی پول بصورت سالانه ارزیابی از وضعیت توسعه مالی کشورهای جهان در شش زیرشاخص: (۱) بخش بانکی، (۲) بخش مالی غیربانکی شامل بازار بورس، بازار اوراق تجاری، شرکت‌های بیمه، صندوق‌های بازنشستگی و صندوق‌های خیریه، (۳) قانونگذاری و نظارت، (۴) بخش پولی و سیاست‌گذاری پولی، (۵) باز بودن بخش مالی و (۶) بخش نهادی شامل کیفیت و کارایی سیستم قضایی، اداری، قانون، نظم و حقوق مالکیت، منتشر می‌کند. این گزارش برای مناطق مختلف جهان نیز تهیه می‌شود که از جمله این مناطق، ایران و ۱۹ کشور خاورمیانه و شمال آفریقا است.^۲ براساس نتایج گزارش صندوق از بین ۱۴۰ کشور جهان، بهترین وضعیت شاخص توسعه مالی (نمره بین ۷-۰) در بین کشورهای منطقه به کشورهای امارات (۴,۶۱ از ۷ و رتبه ۱۶)، کویت (۳,۹۳ از ۷ و رتبه ۲۶)، عربستان (۳,۹ از ۷ و رتبه ۲۷) ترکیه (۳,۳ از ۷ و رتبه ۳۹) اختصاص دارد. در ضمن در بین کشورهای منطقه، کشور ایران در کنار کشورهای لیبی، الجزایر و سوریه از منظر شاخص توسعه مالی وضعیت مناسب نداشته و جزو کشورهای با توسعه خیلی پایین رتبه‌بندی می‌گردد. در داخل کشور نیز اندک مطالعاتی به بحث ساخت شاخص‌های ترکیبی توسعه مالی پرداخته‌اند که از جمله آنها می‌توان به مطالعه

^۱ - World Development Indicators

^۲ World Economic Forum, 2014, The Financial Development Report 2014

دادگر و همکاران (۱۳۸۸)، گزارش اتاق بازرگانی ایران (۱۳۹۴) و گزارش‌های دوره‌ای بانک مرکزی اشاره نمود که در این مطالعات از زیرشاخص‌های اعتبارات اعطایی به بخش خصوصی، بدهی بخش دولتی و غیردولتی به سیستم بانکی، شاخص‌های بیانگر ارزیابی عمق اقتصادی نظیر نسبت نقدینگی و نیز نسبت رشد نقدینگی به GDP، نسبت کل مطالبات سیستم بانکی از بخش دولتی و خصوصی به کل اعتبارات و تسهیلات بانکی به عنوان شاخص‌های بیانگر توسعه مالی استفاده شده است.

۴. چارچوب نظری ساخت شاخص‌های ترکیبی به روش فاصله از مرجع

شاخص‌ها و نماگرهای ترکیبی از مؤثرترین ابزارهای ارزیابی عملکرد در حوزه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی هستند. از ایترو تعداد شاخص‌های ترکیبی روز به روز در حال افزایش است، بطوریکه تا سال ۲۰۱۳ قریب به ۱۶۰ شاخص ترکیبی در سراسر دنیا مورد استفاده قرار گرفته است (باندورا، ۲۰۱۴)^۱. در حال حاضر OECD^۲ و JRC^۳ به عنوان اصلی‌ترین متولیان ترویج استفاده از شاخص‌های ترکیبی هستند. بصورت خلاصه چارچوب نظری و مراحل ساخت این شاخص‌ها بصورت زیر است^۴:

گام اول: چارچوب نظری

به عنوان اولین و پایه‌ای‌ترین گام باید در ابتدا چارچوب نظری مناسب را برای فراهم آوردن بنیان انتخاب و یا ترکیب نماگرهای منفرد در یک نماگر ترکیبی معنی‌دار شکل داد.

گام دوم: انتخاب متغیرها

نقاط قوت و ضعف شاخص‌های ترکیبی عمدتاً ناشی از کیفیت متغیرهای اصلی

^۱- Bandura

^۲- OECD: Organization for Economic Co-operation and Development

^۳- European Commission - Joint Research Centre

^۴- مطالب این بخش برگرفته از Handbook on Constructing Composite Indicators که در سال ۲۰۱۴ توسط OECD انتشار یافته است، است.

است. نوع متغیرهایی که انتخاب شده‌اند، نماگرهای ورودی، خروجی و یا نماگرهای طی فرآیند، باید با تعریف قرار داده شده در نماگر ترکیبی سازگار شوند.

گام سوم: انتساب داده‌های گمشده^۱

داده‌های گمشده معمولاً مانع از ایجاد و بسط نماگرهای ترکیبی قدرتمند می‌شوند. سه روش کلی برای حل مشکل داده‌های گمشده وجود دارد: ۱. حذف مورد ۲. انتساب منفرد ۳. انتساب چندگانه.

گام چهارم: تحلیل چندمتغیره

گاهی اوقات نماگرهای منفرد به صورت دلخواه انتخاب می‌شوند و در انتخاب آنها توجه چندانی به روابط بین آنها نمی‌شود. بنابراین می‌بایست اطلاعات در دو بعد از مجموعه داده‌ها یعنی نماگرهای منفرد و گروهی تحلیل و گروه‌بندی شوند که برای این منظور از روش‌های مختلف آماری نظیر تجزیه به مولفه‌های اصلی^۲ PCA، تحلیل خوشه‌ای^۳، تجزیه عاملی^۴ (FA) استفاده می‌شود. تکنیک آماری تجزیه عاملی (FA)، روش آماری ساده و متعارف است که غالباً برای بررسی گروهی از متغیرهای همبسته بکار می‌رود که در مقاله حاضر از این روش بهره گرفته شد.

گام پنجم: نرمال‌سازی^۵ داده‌ها

نرمال‌سازی قبل از هر گونه تجمیع داده‌ها جهت ایجاد یک نماگر روی مجموع داده‌ها که واحدهای اندازه‌گیری متفاوتی دارند، مورد نیاز است. تعدادی از روش‌های نرمال‌سازی عبارتند از: (۱) رتبه‌بندی^۶؛ (۲) استانداردسازی (Z-scores)؛ (۳) روش

^۱- Missing Data

^۲ Principal Component Analysis

^۳ Cluster Analysis

^۴ Factor Analysis

^۵ Normalization

^۶ Ranking of Indicators Across Countries

حداقل-حداکثر Min-Max؛ (۵) روش مقیاس‌گذاری طبقه‌ای^۱؛ (۶) روش فاصله از یک مرجع^۲.

مبنای نرمال‌سازی برای ساخت شاخص ترکیبی در این مقاله، روش فاصله از مرجع است. این روش جایگاه نسبی یک نماگر را در مقایسه با یک نقطه مرجع اندازه می‌گیرد و برای ارزیابی موفقیت نسبی کشورها در دستیابی به اهداف غالباً از این روش نرمال‌سازی استفاده می‌شود^۳. این مسئله می‌تواند هدفی برای دستیابی به یک چارچوب زمانی باشد. برای مثال پروتکل کیوتو کاهش هفت درصدی آلودگی گاز کربنیک را برای اعضای اتحادیه اروپا تا سال ۲۰۱۰ به عنوان یک هدف مدنظر قرار داده است. مرجع در این حالت می‌تواند یک کشور به عنوان مقیاس باشد. کشور مرجع می‌تواند کشوری باشد که نقش رهبر یک گروه از کشورها را ایفاء کند که در آن کشور مذکور عدد ۱ و دیگر کشورها مقدار عددی (به درصد) دوری از رهبر را به خود اختصاص می‌دهند.

گام ششم: وزن‌دهی و تجمیع‌سازی^۴

در تهیه شاخص‌های ترکیبی گاهی اوقات لازم است تا وزن و درجه‌ای از اهمیت برای هر یک از نماگرها و شاخص‌های انفرادی در ایجاد شاخص ترکیبی محاسبه شود. برخی از انواع معروف این روش‌های وزن‌دهی عبارتند از: فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، تحلیل عاملی (FA)^۵، روش تحلیل پوششی داده‌ها (DEA)^۶، مراجعه به افکار عمومی (خرد جمعی) و تحلیل توأم (CA)^۷. درخصوص روشهای تجمیع^۸ نیز یکی از

^۱ Categorical Scales

^۲ Distance to a Reference Country

^۳ www.oecd.org /Handbook on Constructing Composite Indicators, 2014

^۴ Weighting and aggregation

^۵ Factor Analysis

^۶ Data Envelopment Analysis

^۷ Conjoint Analysis

^۸ Aggregation Method

ساده‌ترین روش‌ها، محاسبه رتبه‌های هر کشور با توجه به شاخص‌های منفرد و جمع کردن رتبه‌های منتج است.

گام هفتم: تحلیل مقاومت^۱ و حساسیت^۲

تحلیل حساسیت برای ارزیابی قدرت نماگرهای ترکیبی به کار می‌رود. راهکارهایی که برای ارزیابی عدم قطعیت^۳ می‌تواند به کار رود عبارتند از: ۱. حذف یا در نظر گرفتن نماگرهای منفرد؛ ۲. مدل‌سازی خطای داده‌ها؛ ۳. انتساب‌های منفرد یا چندگانه؛ ۴. به کارگیری روش‌ها و طرح‌های مختلف نرمال‌سازی داده‌ها؛ ۵. به کارگیری روش‌های مختلف وزن‌دهی؛ ۶. به کارگیری سیستم‌های مختلف تجمیع‌سازی مانند خطی، میانگین هندسی و مرتب‌سازی چند معیاره.

هشتم: نمایش و انتشار^۴: نمایش نماگرهای ترکیبی و جزئیات آن به روش‌های مختلف نظیر نمودار، جدول، تارنکبوتی و ...

۵. شاخص ترکیبی وضعیت اقتصادی چشم‌انداز ۱۴۰۴

سند چشم‌انداز به عنوان یکی از مهمترین اسناد بالادستی کشور از چند منظر قابل بررسی و ارزیابی است که این مقاله صرفاً به جنبه اقتصادی آن براساس ساخت شاخص ترکیبی می‌پردازد. درضمن اگرچه محورهای اصلی و فرعی مربوط به شاخص‌های وضعیت اقتصادی سند چشم‌انداز متعددند، لیکن نقصان و عدم پیوستگی و توالی زمانی آمارهای ملی و بین‌المللی، استفاده از برخی متغیرها و روش‌ها را با مشکل مواجه می‌سازد. ولی با تمام این مشکلات، جهت تدوین شاخص‌های ارزیابی اهداف اقتصادی چشم‌انداز، براساس اهداف مندرج در سند و نیز کسب نظرات خبرگی (تدوین پرسشنامه

^۱ Robustness Analysis

^۲ Sensitivity Analysis

^۳ Uncertainties

^۴ Presentation and Dissemination

و اخذ نظرات از حدود ۳۰ صاحب‌نظر مسائل اقتصادی، سیاسی و استراتژی، از بین محورهای متعدد، شش محور اصلی زیر در حوزه اقتصادی شناسایی شدند و در مورد زیرشاخص‌ها و نماگرهایی که در این شش محور قرار دارند، آندسته از نماگرهایی که اطلاعات آنها در منابع آماری بین‌المللی وجود داشت مورد تحلیل قرار گرفت. محورهای شش‌گانه اصلی در نظر گرفته شده به قرار ذیل هستند:

- ۱ - تولید و رفاه جامعه، ۲ - نظام مالی و قیمت‌ها، ۳ - اشتغال و بهره‌وری، ۴ - عدالت، فقرزدایی و به دور از تبعیض و فساد، ۵- تجارت خارجی و پیوندهای جهانی اقتصاد، ۶ - ساختار و اندازه دولت.

در ضمن منطقه مورد نظر سند چشم‌انداز، منطقه آسیای جنوب غربی است که شامل ۲۵ کشور محصور در منطقه مزبور^۱ است. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته از حیث ابعاد مختلف قدرت، نماگرهای توسعه‌ای و ظرفیت‌های بالقوه اقتصادی، شش کشور عربستان سعودی، ترکیه، قزاقستان، امارات متحده عربی، مصر و پاکستان در افق چشم‌انداز امکان رقابت در ابعاد مختلف اقتصادی را با ایران دارند. شایان ذکر است کشور امارات از منظر ظرفیت‌های بالقوه اقتصادی و شاخص‌های نشانگر قدرت اقتصادی امکان و توان رقابت با ایران و دیگر کشورهای اشاره شده در منطقه را ندارد، با این حال این کشور از حیث نماگرهای رفاه، توسعه نظام مالی و پولی، پیوندهای اقتصادی و همگرایی‌های منطقه‌ای عملکرد قابل قبولی در مقیاس منطقه داشته، لذا سعی شد این کشور نیز بویژه در محورهای فوق‌الاشاره جهت مقایسه منطقه‌ای مدنظر قرار بگیرد.

^۱ مرکب از: کشورهای حوزه خلیج فارس شامل امارات متحده عربی، بحرین، کویت، عربستان سعودی، عمان، قطر و یمن؛ حوزه خاورمیانه مرکزی شامل ایران، ترکیه، سوریه، عراق، فلسطین اشغالی، رژیم اشغالگر، قبرس و مصر؛ حوزه آسیای مرکزی شامل ازبکستان، تاجیکستان، ترکمنستان و قرقیزستان؛ حوزه قفقاز شامل آذربایجان، ارمنستان و گرجستان و حوزه غربی شبه قاره شامل افغانستان و پاکستان

محور اصلی: «تولید و رفاه جامعه»

این محور به عنوان یکی از تعیین‌کننده‌ترین اجزای وضعیت اقتصادی است. در سند چشم‌انداز هدف قرار گرفتن ایران در جایگاه اول اقتصادی منطقه و در زمره ده اقتصاد برتر جهان است. در ضمن بهبود وضعیت رفاهی و افزایش درآمد سرانه هر ایرانی نیز جزو اهداف میانی سند مدنظر است (رضایی میرقائد و همکاران، ۱۳۸۵). لذا به منظور افزایش قدرت اقتصادی و اثرگذاری بر اقتصاد منطقه و جهان، اجزای تشکیل‌دهنده این محور به عنوان محورهای فرعی بر اساس نوع تأثیر آنها در تعیین محور اصلی عبارتند از:

جدول (۱): محورهای فرعی مؤثر در محور تولید و رفاه در جامعه

ردیف	اوزان محورها ^۱	نوع تأثیر	نام محور فرعی
۱	۰.۱۷۸	مثبت	تولید ناخالص داخلی جاری (براساس دلار آمریکا)
۲	۰.۱۱۲	مثبت	رشد اقتصادی
۳	۰.۱۸۳	مثبت	تولید ناخالص داخلی (بر اساس برابری قدرت خرید)
۴	۰.۱۲۸	مثبت	تولید ناخالص داخلی سرانه جاری (بر اساس دلار آمریکا)
۵	۰.۱۳۹	مثبت	تولید ناخالص داخلی سرانه (بر اساس برابری قدرت خرید)
۶	۰.۰۹۶	مثبت	تولید ناخالص داخلی (سهم از تولید جهانی)
۷	۰.۰۸۸	مثبت	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (درصدی از GDP)
۸	۰.۰۷۶	مثبت	پس‌انداز ناخالص (درصدی از GDP)

منبع: نظرسنجی خیرگان و یافته‌های پژوهش

محور اصلی: «نظام مالی و قیمت‌ها»

این محور به عنوان نماگری از وضعیت سیاست‌های پولی و توسعه مالی هر کشور منعکس‌کننده میزان موفقیت در کنترل تورم و رفع تنگناهای مالی است. باتوجه به

^۱ این اوزان در قالب نظرسنجی از ۳۰ صاحب‌نظر اقتصادی و به روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) که همان مقایسه زوجی مولفه‌ها است حاصل گردید.

اینکه هدف کشور دستیابی به جایگاه اول اقتصادی در منطقه است، این مهم نیازمند اتخاذ سیاست‌های پولی مناسب با هدف کنترل تورم و از سوی دیگر تقویت و توسعه نظام مالی در اقتصاد ایران از طریق رشد سهم بازار سرمایه در تامین مالی بنگاه‌ها، جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و افزایش رقابت میان بانک‌ها است که همگی به معنای کاراتر شدن بازار پول و افزایش عمق مالی در کشور است.^۱ با توجه به متغیرهای متعدد ذیل این محور، به دلیل نقصان آمار و اطلاعات یکپارچه برای کشورهای منتخب، محورهای فرعی این محور موارد ذیل انتخاب شدند:

جدول (۲): محورهای فرعی مؤثر در محور نظام مالی و قیمت‌ها

ردیف	اوزان	نوع تأثیر	نام محور فرعی
۱	۰,۱۱۸	منفی	نرخ برابری پول ملی (به دلار آمریکا)
۲	۰,۲۳۱	منفی	نرخ تورم (شاخص قیمت مصرف‌کننده)
۳	۰,۱۲۸	منفی	نرخ بهره سپرده‌ها
۴	۰,۱۲۴	منفی	نرخ ارز اسمی (نسبت به سال ۲۰۰۲)
۵	۰,۱۰۸	منفی	پول و شبه پول (درصد رشد سالانه)
۶	۰,۱۵۲	مثبت	نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی ^۲
۷	۰,۱۳۹	مثبت	نسبت رشد نقدینگی به رشد تولید ناخالص داخلی ^۲

منبع: نظرسنجی خبرگان و یافته‌های پژوهش

محور اصلی: «اشتغال و بهرهوری»

از جمله موارد مؤثر در بهبود وضعیت اقتصادی که در سند چشم‌انداز نیز به آن توجه

^۱ گزارش‌های فصلی بانک مرکزی (فصل هیجدهم: توسعه مالی) (www.cbi.ir/page/4078.aspx)

^۲ معیار توسعه مالی: شاخص عمق مالی (Financial Depth)

^۲ معیاری توسعه مالی: شاخص عمق مالی

فراوانی شده است، مساله مباحث مربوط به بحث افزایش اشتغال و تقویت رشد بهره‌وری است. در اسناد بالادست و سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه به ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری و نیز تحقق ۳۰ درصد رشد اقتصادی از محل رشد بهره‌وری تاکید شده است.^۱ بدیهی است دستیابی به جایگاه اول اقتصادی در منطقه نیازمند تحقق نرخ بیکاری تک‌رقمی پایدار و تقویت بهره‌وری در اقتصاد است. محورهای فرعی این محور به شرح ذیل است:

جدول (۳): محورهای فرعی مؤثر در محور اشتغال و بهره‌وری

ردیف	اوزان	نوع تأثیر	نام محور فرعی
۱	۰,۲۰۷	منفی	نرخ بیکاری
۲	۰,۱۵۵	مثبت	بهره‌وری نیروی کار (GDP به ازای هر شاغل بر اساس PPP دلار آمریکا در سال ۱۹۹۰)
۳	۰,۱۱۳	مثبت	رشد بهره‌وری نیروی کار (نرخ رشد GDP به ازای هر شاغل)
۴	۰,۱۳۱	مثبت	شاخص بهره‌وری نیروی کار (GDP به ازای هر شاغل بر اساس ۱۰۰ = ۱۹۹۰)
۵	۰,۱۵	مثبت	نرخ مشارکت نیروی کار (به عنوان درصدی از افراد ۱۵ سال به بالا)
۶	۰,۱۴۲	مثبت	بهره‌وری سرمایه
۷	۰,۱۰۲	مثبت	رشد بهره‌وری سرمایه

منبع: نظرسنجی خبرگان و یافته‌های پژوهش

محور اصلی: «تجارت خارجی و پیوندهای جهانی اقتصاد»

یکی از محورهای کلیدی مدنظر در سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه، افزایش حجم تجارت خارجی، توسعه پیوندها و همگرایی‌های اقتصادی و مراودات تجاری متقابل با کشورهای منطقه و جهان و تبدیل شدن کشور به قطب تجاری

^۱ سیاست‌های کلی برنامه توسعه پنجم و ششم

و ترانزیتی است^۱ که می‌تواند ملاک تعیین‌کننده‌ای جهت بهبود توان و قدرت اقتصادی و جایگاه قابل قبول در دنیا باشد. متغیرهای مختلفی در خصوص این محور مورد بررسی قرار گرفتند و در نهایت محورهای فرعی ذیل انتخاب شدند.

جدول (۴): محورهای فرعی مهم در محور «تجارت خارجی و پیوندهای جهانی اقتصاد»

ردیف	اوزان	نوع تأثیر	نام محور فرعی
۱	۰.۱۳۲	مثبت	مازاد حساب جاری (بر اساس سهم از تولید داخلی)
۲	۰.۱۳۶	مثبت	سهم مجموع صادرات و واردات از GDP ^۲
۳	۰.۱۱۲	مثبت	سهم صادرات کالاها و خدمات از GDP
۴	۰.۱۵۸	مثبت	جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (ورود سرمایه)
۵	۰.۰۶۹	مثبت	نتیجه رابطه مبادله بازرگانی (۱۰۰ = ۲۰۰۰)
۶	۰.۱۰۸	مثبت	صادرات کالاها و خدمات (درصد از صادرات جهانی)
۷	۰.۱۱۸	مثبت	شاخص آزادی اقتصادی
۸	۰.۰۸۵	منفی	زمان لازم برای شروع یک کسب و کار
۹	۰.۰۸۲	مثبت	اندازه بازار (جمعیت)

منبع: نظرسنجی خبرگان و یافته‌های پژوهش

محور اصلی: عدالت، فقرزدایی و دور از تبعیض و فساد

از جمله محورهای مؤثر و مهم در ارزیابی وضعیت اقتصادی، «عدالت اقتصادی، فقرزدایی و مقابله با فساد و تبعیض» است. این موارد، شامل نمانگرهایی هستند که عمدتاً برای تبیین حکمرانی خوب بکار می‌روند. پس از تحقیق و بررسی در خصوص شناسایی این متغیرها، در نهایت محورهای فرعی محور عدالت، فقرزدایی و به دور از تبعیض و فساد به قرار ذیل انتخاب شدند:

^۱ بند ۴ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه

^۲ معیار باز بودن اقتصاد: درجه ارتباط با سایر کشورها

جدول (۵): محورهای فرعی مؤثر در محور "عدالت، فقرزدایی و به دور از تبعیض و فساد"

ردیف	اوزان	نوع تأثیر	نام محور فرعی
۱	۰,۱۷۸	مثبت	بهبود شاخص ادراک فساد ^۱
۲	۰,۱۳۹	مثبت	کاهش جمعیت زیر خط فقر بر اساس خط فقر ملی
۳	۰,۱۲۸	مثبت	کاهش شکاف فقر (با معیار درآمد ۲ دلار در روز)
۴	۰,۱۹۷	مثبت	کاهش ضریب جینی ^۲
۵	۰,۱۲۷	منفی	سهم ۱۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰ درصد فقیرترین جمعیت ^۳
۶	۰,۱۳۶	منفی	سهم ۲۰ درصد ثروتمندترین به ۲۰ درصد فقیرترین جمعیت
۷	۰,۰۹۵	مثبت	ترویج برابری جنسیتی (نسبت ثبت‌نام دختران به پسران در مدارس ابتدایی)

منبع: نظرسنجی خبرگان و یافته‌های پژوهش

محور اصلی: «ساختار و اندازه دولت»

در نظام‌های توسعه‌یافته اقتصادی امروز دنیا، اقتصاد دولت محور و اقتصادهای با اندازه بزرگ دولت، جایی در توسعه ندارد. لذا کم کردن حجم دولت و مدیریت بدهی‌ها و اصلاح نظام درآمدی دولت در جهت افزایش درآمدهای مالیاتی به افزایش بهره‌وری و کارایی در اقتصاد منجر می‌گردد. در این مقاله متأسفانه به دلیل نقصان شدید آمار و اطلاعات در این زمینه، پس از مطالعات انجام شده، تنها محورهای فرعی ذیل شناسایی شدند.

^۱ - ارقام بالاتر شاخص درک فساد نشانگر وضعیت بهتر است. ارقام این شاخص بین ۰ تا ۱۰ است. در سنج چشم انداز به عبارت "تحقیق جامعه ای به دور از فقر، فساد و تبعیض" بصورت صریح اشاره شده است.

^۲ بند ۲۲ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه: برنامه‌ریزی برای دستیابی به ضریب جینی ۰/۰۳۴

^۳ براساس گزارش مرکز آمار ایران، نسبت متوسط هزینه خانوار در دهک دهم به دهک اول (سهم ۱۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰ درصد فقیرترین خانوارها) از ۱۲,۳۳ در سال ۱۳۹۳ به ۱۲,۶۵ در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته که حکایت از پدترشدن توزیع درآمد است.

جدول (۶): محورهای فرعی مؤثر در محور اصلی ساختار و اندازه دولت

ردیف	اوزان	نوع تأثیر	نام محور فرعی
۱	-۰,۱۹۱	منفی	کل بدهی‌های دولت مرکزی (درصدی از GDP)
۲	۰,۱۵۷	منفی	مخارج مصرفی دولت (درصدی از GDP)
۳	۰,۳۹۱	مثبت	درآمد حاصل از مالیات (درصدی از GDP)
۴	۰,۲۶۱	منفی	اندازه دولت (معیار: بودجه به تولید)

متبع: نظرسنجی خبرگان و یافته‌های پژوهش

۵-۱. نتایج ساخت شاخص ترکیبی و تحلیل

روش‌های آماری متفاوتی جهت نرمال‌سازی داده‌ها، وزن‌دهی مولفه‌های فرعی و ساخت شاخص ترکیبی وجود دارد. با این حال در بین روش‌های معرفی شده برای نرمال‌سازی، در این مقاله از روش "فاصله از مرجع" که در عین مناسب بودن برای تحلیل‌های مقایسه‌ای بین کشوری، به دلیل سادگی امکان مقایسه اعداد متغیرهای کشورها در هر سال را به وجود می‌آورد و بدون حذف هیچ یک از متغیرها همه آنها را با هم مقایسه می‌کند، انتخاب شد.

برای ساخت شاخص ترکیبی به روش فاصله از مرجع نیز بدین صورت عمل شد: ابتدا با نظرسنجی از خبرگان و تهیه پرسشنامه از ۳۰ صاحب‌نظر، محورهای شش‌گانه اصلی و ۴۲ محور فرعی ذیل محورهای اصلی تعیین شدند، سپس در هر محور فرعی برای هفت کشور منتخب آمار و اطلاعات از سازمان‌های منطقه‌ای مانند سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)^۱ و بین‌المللی نظیر بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول جمع‌آوری و سپس بهترین عملکرد محور فرعی در بین کشورهای منتخب مشخص شد (max_i) و برای آن کشور در محور فرعی مذکور عدد یک یا ۱۰۰ منظور گردید و سایر کشورها در آن محور فرعی مقدار عددی (به درصد) دوری از کشور رهبر

^۱ Organization of the Islamic Cooperation

($maxx_i$) را به خود اختصاص دادند. در گام بعدی به منظور تجمیع محورهای فرعی و محاسبه محورهای شش گانه اصلی، لازم بود اوزان مولفه‌های فرعی ذیل هر محور اصلی تعیین گردد. برای این منظور از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، استفاده شد. بدین صورت که ابتدا براساس نظرسنجی از صاحب نظران اقتصادی، محورهای فرعی بصورت زوجی و دو به دو با هم مقایسه شدند. سپس براساس جدول (۷)^۱ مقیاس‌های کمی (امتیازها) برای مقایسه‌های زوجی انتساب شدند.

جدول (۷): مقیاس‌های کمی (امتیازها) برای مقایسه‌های زوجی

امتیاز	تعریف	میزان اهمیت در تحقق هدف
۱	اهمیت مساوی	اهمیت دو محور فرعی مساوی است.
۳	اهمیت اندکی بیشتر	اهمیت محور فرعی ۱ اندکی بیش از ۲ است.
۵	اهمیت بیشتر	اهمیت محور فرعی ۱ بیشتر از ۲ است.
۷	اهمیت خیلی بیشتر	اهمیت محور فرعی ۱ خیلی بیشتر از ۲ است.
۹	اهمیت مطلق	اهمیت خیلی بیشتر ۱ نسبت به ۲ بطور قطعی، به اثبات رسیده است.
۴، ۶ و ۸	-	حالت میانه وجود دارد.

منبع: توفیق، (۱۳۷۲)

مقایسه‌های زوجی در یک ماتریس $n \times n$ ثبت شده و سپس برای محاسبه ضریب اهمیت محورهای فرعی، ابتدا میانگین هندسی سطرهای ماتریس را بدست آورده و در نهایت آنها را نرمال کرده تا وزن‌های نرمال شده حاصل شود. در نهایت با اوزان تعیین شده، میانگین وزنی محورهای فرعی ذیل محور اصلی محاسبه شد که نشانگر امتیاز هر کدام از کشورهای منتخب در آن محور اصلی بودند. در نهایت نیز با میانگین‌گیری

^۱ در جدول منظور از هدف: تحقق اهداف سند چشم‌انداز و منظور از معیار هر یک از محورهای فرعی است.

رتبه‌ای، رتبه نهایی هر محور اصلی برای کشور مدنظر مشخص گردید.

بدین ترتیب فرایند ریاضی ساخت شاخص ترکیبی برای هر محور اصلی طبق روش فاصله از مرجع بصورت زیر است: فرض می‌گردد x محور اصلی نظیر محور تولید و رفاه باشد و x_{ij} ($i = 1, 2, \dots, n$ $j = 1, 2, \dots, m$) بیانگر محورهای فرعی محور اصلی (Π محور فرعی و m مقطع، در اینجا $m=7$ کشور منتخب آسیای جنوب غربی) باشند. لذا در مقاله حاضر برای ساخت شاخص ترکیبی از فرایند ریاضی زیر استفاده شده است:

$$x_{ij} = (x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj}), j = 1 \dots 7 \rightarrow \max x_{ij} =$$

$$(maxx_{1j}, maxx_{2j}, \dots, maxx_{nj}) \rightarrow$$

$$maxx_{ij} \equiv 100 \rightarrow (maxx_{1j} \equiv 100, maxx_{2j} \equiv 100, \dots, maxx_{nj} \equiv 100) \rightarrow$$

$$x'_{ij} = \frac{x_{ij} * 100}{maxx_{ij}}, i = 1 \dots n, j = 1 \dots 7 \rightarrow$$

$$average x'_{ij} = (ave x'_{i1}, ave x'_{i2}, \dots, ave x'_{im}) \rightarrow$$

$$rank average x'_{ij} \in (1, 7) \rightarrow average rank j, j = (1, 2 \dots 7)$$

$average x'_{ij}$: نشانگر عملکرد کشور i در محور فرعی i

اینک با استفاده از این روش، امتیازات هفت کشور منتخب موردنظر سند چشم‌انداز در هر محور اصلی تعیین و این کشورها نخست براساس جایگاه اقتصادی در هر محور اصلی و سپس در کل رتبه‌بندی شدند که نتایج محاسبات به شرح زیر است:

الف) وضعیت محور اصلی تولید و رفاه در جامعه

در جدول (۸) براساس روش فاصله از مرجع، وضعیت محور اصلی تولید و رفاه در جامعه در بین کشورهای مذکور طی مقاطع سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۰۵، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ به تصویر کشیده شده است:

جدول (۸): میانگین وزنی محورهای فرعی برای برآورد محور "تولید و رفاه در جامعه"

کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵
امارات متحده عربی	۵۸.۳۴	۶۶.۵۲	۵۸.۳۲	۵۶.۱۴
پاکستان	۲۹.۸۹	۳۷.۵۴	۳۱.۷۲	۳۴.۹۵
ترکیه	۶۷.۲۸	۷۵.۲۴	۶۱.۲۷	۶۵.۷۸
عربستان سعودی	۵۶.۴۱	۶۷.۲۸	۵۸.۱۶	۶۰.۹۸
قزاقستان	۲۷.۷۹	۳۹.۲۸	۳۷.۸۰	۳۷.۵۲
مصر	۳۹.۶۵	۴۹.۱۷	۴۶.۱۴	۳۹.۷۶
ایران	۵۵.۴۱	۶۶.۷۵	۵۷.۲۵	۵۵.۶۷

منبع: یافته‌های پژوهش

در سال ۲۰۱۵ از نقطه نظر محور اصلی تولید و رفاه در بین ۷ کشور منتخب منطقه، کشور ترکیه رتبه ۱ (با میانگین ۶۵,۷۸) و ایران رتبه ۴ (با میانگین ۵۵,۶۷) را کسب نموده است. نکته حائز اهمیت اینکه رتبه ایران در این محور در سال ۲۰۰۵ (سال شروع چشم‌انداز) رتبه سوم بوده که در سال‌های طی شده از سند چشم‌انداز این رتبه در مقاطع زمانی ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵، به رتبه چهارم تنزل پیدا کرده است.

ب) وضعیت محور اصلی نظام مالی و قیمت‌ها

جدول (۹) براساس روش فاصله از مرجع وضعیت محور اصلی نظام مالی و قیمت‌ها را در بین کشورهای مذکور طی مقاطع ۲۰۰۰، ۲۰۰۵، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ نشان می‌دهد:

جدول (۹): میانگین وزنی محورهای فرعی برای برآورد محور "نظام مالی و قیمت‌ها"

کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵
امارات متحده عربی	۸۹۶۰	۵۸۷۰	۵۹۹۶	۶۴۸۶
پاکستان	۸۶۳۷	۷۲۱۴	۵۷۲۸	۵۶۲۵
ترکیه	۷۹۲	۴۴۲۹	۵۴۴۱	۵۷۸۴
عربستان سعودی	۹۷۶۵	۸۵۵۲	۷۱۵۲	۶۷۵۹
قزاقستان	۳۷۱۵	۵۹۳۵	۴۶۵۰	۴۷۹۴
مصر	۸۰۳۱	۶۶۲۱	۶۵۴۲	۶۰۸۳
ایران	۶۵۴۵	۴۵۵۷	۴۶۴۵	۴۷۶۸

منبع: یافته‌های پژوهش

در سال ۲۰۱۵ از نقطه نظر محور اصلی نظام مالی و قیمت‌ها در بین ۷ کشور منطقه چشم‌انداز، کشور عربستان سعودی رتبه ۱ (با میانگین ۶۷,۵۹) و ایران رتبه ۷ (با میانگین ۴۷,۶۸) را کسب نموده‌اند. نکته حائز اهمیت اینکه رتبه ایران در محور اصلی مذکور در سال ۲۰۰۵ ششم بوده و در سال‌های طی شده از سند چشم‌انداز این رتبه بین هفتم و ششم در نوسان بوده است. امری که نشان می‌دهد رتبه ایران نسبت به سال قبل از شروع چشم‌انداز در این محور اصلی توفیقی نداشته است.

ب) وضعیت محور اصلی اشتغال و بهره‌وری

محور اصلی اشتغال و بهره‌وری شامل ۷ محور فرعی است که در جدول «۳» نوع اثرگذاری این متغیرها بر وضعیت اقتصادی کشورها مشخص شده است. از میان این محورهای فرعی به جز متغیر «نرخ بیکاری» تمامی متغیرها نظیر شاخص بهره‌وری نیروی کار و نرخ مشارکت نیروی کار دارای اثر مثبت بر وضعیت اقتصادی هستند. در ضمن نرخ بیکاری با وزن ۰,۲۰۷ از ۱ بیشترین سهم تاثیرگذاری را در بین دیگر محورهای فرعی بر روی محور اصلی اشتغال و بهره‌وری دارد. در جدول (۱۰) وضعیت محور اصلی اشتغال و بهره‌وری در بین کشورهای هفت گانه طی مقاطع مزبور به تصویر

کشیده شده است:

جدول (۱۰): میانگین وزنی محورهای فرعی برای برآورد محور "اشتغال و بهره‌وری"

کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵
امارات متحده عربی	۸۵.۳۵	۷۳.۱۶	۶۸.۶۷	۶۹.۸۱
پاکستان	۴۶.۸۵	۵۹.۴۲	۵۴.۸۷	۵۸.۶۷
ترکیه	۶۰.۷۵	۶۸.۹۱	۶۵.۹۲	۶۸.۲۳
عربستان سعودی	۷۷.۵۲	۷۲.۲۱	۷۵.۷۲	۷۲.۱۴
قزاقستان	۵۵.۸۶	۶۵.۹۸	۶۶.۸۸	۶۴.۷۳
مصر	۶۵.۲۵	۶۱.۳۵	۶۳.۱۶	۶۰.۲۶
ایران	۵۷.۴۱	۵۹.۹۵	۵۴.۹۲	۶۰.۶۵

منبع: یافته‌های پژوهش

در سال ۲۰۱۵ از نقطه نظر محور اصلی "اشتغال و بهره‌وری" در بین هفت کشور منطقه چشم‌انداز، عربستان سعودی رتبه ۱ (با میانگین ۷۲,۱۴) و ایران رتبه پنجم (با میانگین ۶۰,۶۵) را کسب نموده است. نکته حائز اهمیت اینکه رتبه ایران در محور اصلی اشتغال و بهره‌وری در سال ۲۰۰۵ ششم بوده که در سال‌های طی شده از سند چشم‌انداز این رتبه در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ به ترتیب ۶ و ۵ بوده است.

ت) وضعیت محور اصلی تجارت خارجی و پیوندهای جهانی اقتصاد

در محور اصلی تجارت خارجی و پیوندهای جهانی اقتصاد، ۹ محور فرعی که در جدول (۴) نشان داده شده است با اثر مثبت بر محور اصلی در نظر گرفته شده است. در ضمن بیشترین سهم اثرگذاری هم با وزن ۰,۱۵۸ از یک به جذب سرمایه‌های خارجی در تحقق اهداف محور اصلی و متعاقب آن چشم‌انداز اختصاص دارد. جدول (۱۰) وضعیت محور اصلی را در بین کشورهای هفت‌گانه طی مقاطع مذکور به تصویر کشیده است:

جدول (۱۱): میانگین وزنی محورهای فرعی برای برآورد محور

"تجارت خارجی و پیوندهای جهانی اقتصاد"^{۱۱}

کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵
امارات متحده عربی	۷۱٫۲۸	۷۴٫۲۷	۶۲٫۶۶	۶۸٫۲۸
پاکستان	۳۵٫۶۷	۱۸٫۸۷	۲۱٫۸۶	۲۰٫۲۸
ترکیه	۴۹٫۴۶	۵۹٫۶۱	۵۰٫۶۵	۵۸٫۶۹
عربستان سعودی	۶۵٫۶۸	۷۱٫۶۱	۷۶٫۳۹	۷۸٫۲۵
قزاقستان	۳۹٫۹۲	۲۵٫۷۱	۴۸٫۰۴	۵۹٫۵۸
مصر	۳۷٫۳۵	۴۰٫۶۳	۴۵٫۲۵	۴۶٫۶۸
ایران	۴۹٫۹۱	۴۷٫۵۱	۴۱٫۷۲	۴۹٫۳۸

منبع: یافته‌های پژوهش

در سال ۲۰۱۵ از نقطه نظر محور اصلی تجارت خارجی و پیوندهای جهانی اقتصاد در بین هفت کشور منطقه، کشور عربستان سعودی رتبه ۱ (با میانگین 78.25) و ایران رتبه ۵ (با میانگین ۴۹٫۳۸) را کسب نموده است. نکته حائز اهمیت اینکه رتبه ایران در این محور اصلی در سال شروع چشم‌انداز چهارم بوده و تنزل کرده است.

ث) وضعیت محور اصلی عدالت، فقرزدایی و به دور از تبعیض و فساد محور اصلی عدالت، فقرزدایی و به دور از تبعیض و فساد شامل ۷ محور فرعی است که در جدول (۵) نوع اثرگذاری و اوزان این متغیرها بر وضعیت اقتصادی کشورها مشخص شده است. جدول (۱۱) براساس وضعیت محور اصلی را در بین کشورهای هفت‌گانه طی دوره‌های مزبور روشن می‌نماید:

جدول (۱۳): میانگین وزنی محورهای فرعی برای برآورد محور

" عدالت، فقرزدایی و به دور از تبعیض و فساد "

کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵
امارات متحده عربی	۵۰.۲۱	۵۵.۱۸	۶۲.۵۷	۶۸.۲۹
پاکستان	۳۵.۲۸	۳۰.۰۷	۳۰.۳۲	۳۷.۹۶
ترکیه	۶۳.۱۳	۷۶.۸۳	۸۲.۰۷	۷۳.۱۴
عربستان سعودی	۵۰.۱۶	۶۰.۱۸	۷۴.۷۷	۷۱.۶۶
قزاقستان	۳۹.۶۷	۵۱.۳۰	۵۱.۱۳	۵۰.۴۳
مصر	۵۷.۱۵	۵۸.۳۶	۵۳.۱۴	۵۲.۲۰
ایران	۴۹.۲۷	۵۲.۴۵	۵۸.۴۰	۵۹.۷۴

منبع: یافته‌های پژوهش

در سال ۲۰۱۵ از نقطه نظر محور اصلی عدالت، فقرزدایی و به دور از تبعیض و فساد در بین هفت کشور منطقه، کشور ترکیه رتبه ۱ (با میانگین ۷۳.۱۴) و ایران رتبه چهارم (با میانگین ۵۹.۷۴) را کسب نموده است. نکته حائز اهمیت اینکه رتبه ایران در این محور در سال ۲۰۰۵ (سال شروع چشم‌انداز) پنجم بوده و جایگاه ایران در دو مقطع ۲۰۱۵ و ۲۰۱۰ چهارم شده است.

ج) وضعیت محور اصلی ساختار و اندازه دولت

در محور اصلی دولت چهار محور فرعی که در جدول "۶" نشان داده شده است، وجود دارد. در ضمن درآمدهای مالیاتی دولت (درصدی از GDP) با وزن ۰.۳۹۱ از یک، بیشترین سهم و نقش را در بهبود وضعیت محور اصلی فوق و متعاقب آن در تحقق اهداف سند چشم‌انداز دارد. جدول (۱۳) وضعیت محور اصلی را در بین کشورهای هفت‌گانه روشن می‌نماید:

جدول (۱۳): میانگین وزنی محورهای فرعی برای محور "ساختار و اندازه دولت"

کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵
امارات متحده عربی	۵۰.۱۸	۶۷.۳۸	۷۰.۸۵	۷۲.۶۶
پاکستان	۶۴.۱۵	۶۵.۸۳	۶۹.۶۴	۵۴.۴۸
ترکیه	۷۳.۷۱	۶۹.۳۴	۷۳.۲۴	۷۰.۴۴
عربستان سعودی	۳۳.۲۳	۳۶.۱۲	۴۳.۵۳	۴۵.۲۱
قزاقستان	۵۴.۵۷	۶۷.۷۱	۶۷.۲۵	۷۰.۳۴
مصر	۷۵.۲۵	۵۷.۹۱	۵۳.۳۷	۶۷.۷۵
ایران	۴۵.۱۸	۴۶.۶۵	۴۴.۴۰	۵۵.۲۳

منبع: یافته‌های پژوهش

در سال ۲۰۱۵ از نقطه نظر محور اصلی ساختار و اندازه دولت، در بین هفت کشور منطقه چشم‌انداز، کشور امارات متحده عربی رتبه ۱ (با میانگین ۷۲.۶۶) و ایران رتبه ۵ (با میانگین ۵۵.۲۳) را احراز نموده‌اند.

چ) شاخص ترکیبی وضعیت اقتصادی چشم‌انداز براساس روش فاصله از مرجع همان طوری که از جداول (۸) تا (۱۳) مستفاد می‌گردد، با میانگین‌گیری حسابی ساده از جداول نهایی محورهای اصلی شش‌گانه، به نتایج جداول (۱۴) و (۱۵) بدست می‌آیند:

جدول (۱۴): رتبه کشورهای منتخب منطقه در محورهای اصلی در سال ۲۰۱۵

کشور	تولید ملی و رفاه	نظام مالی و قیمت‌ها	اشتغال و بهره‌وری	تجارت خارجی و پیوندهای جهانی	عدالت، فقرزدایی و دور از و فساد	ساختار و اندازه دولت
امارات متحده عربی	۳	۲	۲	۲	۳	۱
پاکستان	۷	۵	۷	۷	۷	۶
ترکیه	۱	۴	۳	۴	۱	۲
عربستان سعودی	۲	۱	۱	۱	۲	۷
قزاقستان	۶	۶	۴	۳	۶	۳

مصر	۵	۲	۶	۶	۴
ایران	۴	۷	۵	۵	۵

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول (۱۵): جدول میانگین امتیازات "محورهای اصلی" وضعیت اقتصادی در هر کشور

کشور	۲۰۰۰	رتبه	۲۰۰۵	رتبه	۲۰۱۰	رتبه	۲۰۱۵	رتبه
امارات متحده عربی	۶۷,۴۹	۱	۶۵,۸۷	۱	۶۳,۸۴	۳	۶۶,۶۷	۱
پاکستان	۴۹,۷۰	۶	۴۷,۳۱	۷	۴۴,۲۸	۷	۴۲,۷۷	۷
ترکیه	۵۳,۷۱	۵	۶۵,۷۰	۲	۶۴,۵۹	۲	۶۵,۶۹	۲
عربستان سعودی	۶۳,۴۴	۲	۶۵,۴۹	۳	۶۶,۶۸	۱	۶۵,۹۷	۲
قزاقستان	۴۲,۴۹	۷	۵۱,۵۶	۶	۵۲,۹۳	۵	۵۵,۰۹	۴
مصر	۵۹,۱۶	۳	۵۵,۶۱	۴	۵۴,۴۲	۴	۵۴,۵۸	۶
ایران	۵۳,۷۷	۴	۵۳,۱۵	۵	۵۰,۵۳	۶	۵۴,۷۳	۵

منبع: یافته‌های پژوهش

بر مبنای این ارقام محاسبه شده، در جدول (۱۴) میانگین رتبه وضعیت اقتصادی ایران در شش محور اصلی در سال ۲۰۱۵ رتبه پنجم بوده است. در ضمن همانطور که ملاحظه می‌شود وضعیت اقتصادی کشور در مقایسه با کشورهای منتخب منطقه، در سال ۲۰۰۰ رتبه چهارم و در مقطع ۲۰۰۵ (شروع چشم انداز) رتبه پنجم منطقه بوده. با این حال در دو مقطع زمانی بعد ابلاغ چشم انداز یعنی مقاطع ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ به ترتیب ابتدا در ۲۰۱۰ به رتبه ششم تنزل کرده و مجدداً در ۲۰۱۵ به رتبه پنجم دست یافته‌ایم. بنابراین وضعیت اقتصادی کشور به صورت مقایسه‌ای با کشورهای مهم منطقه در سال‌های طی شده از سند چشم‌انداز نسبت بر ۵ سال قبل از آن، نه تنها بهبودی نداشته بلکه در برخی مقاطع حتی از وضعیت بدتری برخوردار شده است.

۶. جمع‌بندی و پیشنهادات سیاستی

سند چشم‌انداز ایران چارچوبی است که استراتژی کشور را برای دو دهه آینده مشخص نموده و بر اساس اهداف کلان سند قرار است کشور در سال ۱۴۰۴ جایگاهی ممتاز در منطقه، جهان اسلام و در تعامل با کشورهای جهان داشته باشد و به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه برسد. با توجه به گذشت بیش از یک دهه از ابلاغ سند چشم‌انداز در این مقاله سعی گردید براساس مبانی نظری ساخت شاخص‌های ترکیبی و با بهره‌گیری از روش و متدولوژی سازمان‌های بین‌المللی، جایگاه اقتصادی ایران در بین رقبای اصلی در منطقه آسیای جنوب غربی مشخص گردد. لذا ابتدا طبق مطالعات نظری و تجربی و نظرسنجی از صاحب‌نظران امر، شش محور اصلی به همراه ۴۲ محور فرعی ذیل آنها و نیز اوزان و میزان اهمیت هر یک از این محورها برای ارزیابی وضعیت اقتصادی ایران در منطقه تعیین شدند. سپس به روش فاصله از مرجع برای هر یک از محورهای فرعی و اصلی، جایگاه ایران در بین رقبای مشخص شدند. در نهایت نیز شاخص ترکیبی اقتصادی برای سند چشم‌انداز محاسبه و جایگاه کلان ایران در بین رقبای منطقه‌ای در چهار مقطع زمانی (سالهای ۲۰۰۰، ۲۰۰۵، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵) مشخص گردید.

نتایج بدست آمده حکایت از این دارد که میانگین رتبه وضعیت اقتصادی کشور در بین رقبای منطقه‌ای در سال ۲۰۱۵ رتبه پنجم بوده است. در ضمن، در ۵ سال قبل از شروع چشم‌انداز (سال ۲۰۰۰) و مقطع ۲۰۰۵ (شروع چشم‌انداز) رتبه ایران در بین کشورهای مذکور رتبه چهارم و پنجم منطقه بوده، با این حال در مقطع ۲۰۱۰ رتبه کشور به جایگاه ششم تنزل کرده و مجدداً در مقطع ۲۰۱۵ رتبه ایران به جایگاه پنجم ارتقاء یافته است. بنابراین وضعیت اقتصادی کشور به صورت مقایسه‌ای با کشورهای منطقه در سال‌های طی شده از سند چشم‌انداز نسبت به سالهای قبل از آن، بهبودی نداشته بلکه در مقطع ۲۰۱۰ حتی از وضعیت بدتری برخوردار شده است.

با توجه به نتایج مقاله پیشنهاد‌های زیر قابل ارائه است:

۱- تمرکز مسئولان و برنامه‌ریزان بر محور اصلی "نظام مالی و قیمت‌ها" که جایگاه ایران در منطقه و بین هفت کشور منتخب، رتبه هفتم و عبارت دیگر پایین‌ترین رتبه در بین محورهای شش‌گانه است.

۲- ارزیابی مستمر سالانه وضعیت اقتصادی کشور در بین رقبای منطقه چشم‌انداز.

۳- آسیب‌شناسی نتایج حاصله و تصحیح سیاست‌گذاری‌های کلان برای مرتفع نمودن عقب‌ماندگی‌ها.

۴- چنان که هدف چشم‌انداز ۱۴۰۴، کسب جایگاه اول قدرت اقتصادی منطقه است، باید بر کلیه ۴۲ محور فرعی متمرکز و اولویت‌بندی سیاست‌های کلی مبتنی بر رفع تهدیدها و ضعف‌ها و بهره‌گیری از فرصت‌های بالقوه بازنگری و اصلاح گردد.

منابع

- Ahmadi, A.M., & Shaghaghi Shahri, V. (2008). *Economic Development and Planning*. Nooreelm's Press (in Persian).
- Bandura R. (2014), A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2014 Update, United Nations Development Programme – Office of Development Studies.
- Dadgar, Y. & Nazari, R. (2008). Measurement the Indexes of Financial Development in Iran. Proceedings of the International Conference on Financing Development in Iran. Sharif University of Technology. 1-35 (in Persian).
- Danesh- jafari, D & Shaghaghi shahri, V. (2014), *Iran Economy in the Horizon of 2025*, Nooreelm's Press (in Persian).
- OECD (2014), *Handbook on Constructing Composite Indicators. Methodology and User Guide*. Paris: Organization for Economic Co-Operation and Development
- Rezaee Mirgha'ed M., & Mobini-Dehkordi, A. (2006), *Future Iran in the Horizon of Vision*, Ministry of Culture and Islamic Guidance 's Press (in Persian).
- <http://www.cbi.ir>

- <http://www.csr.ir/fa/moaven-eghtesadi>
- <http://www.imf.org>
- <http://www.oecd.org>
- <http://www.worldbank.org>